

H. KAKUCSKA MÁRIA

ARANY JÁNOS IGAZA AVAGY ORCZY LŐRINC VITATOTT VERSEI*

Orczy Lőrinc és Barcsay Ábrahám közös kötetben megjelent verseinek¹ azonosítási nehézségeire már Kazinczy Ferenc² figyelmeztette Cserey Farkast: „Orczynak és Barcsaynak verseit újra átdolgozni nem lehet; elég érdem lesz, ha azokat (mert Barcsaynak verseit az Orczyé nélkül nem lehet kiadni, sok levele válasz lévén az Orczyéra és az Orczyé nélkül nem értethetik) elég érdem lesz, mondom, ha systematikus rendbe hozod, holmi homályt felvilágosítasz...” Kazinczy megértésbeli, de egyúttal időrendi problémákra mutat rá. Míg a versek filológiai munkát igénylő rendszerezésére Arany János³ figyelmeztet, aki máig érvényes szép elemzését adja Orczy Lőrinc költészetének: „...[a] kötetben [KNE] foglalt levelek s költemények közül az első rész Barcsay műveit tartalmazza, a második rész Orczytól van, kivéve Arcadia leírását (222. lap), mely Barcsayé, Orczy maga hivatkozik rá (160. l.) »Minap Arcadia szélére vezettél«. Jó lesz figyelembe tartani annak, ki valaha e költeményeket rendezni akarja.” Vagyis a második részbe került költemény szerzőjének nem Orczyt, hanem Barcsayt tartja. Arany szerint következő sorokat csakis Barcsay írhatta le:

...Nagyobb most az Őrsi Böltsnek Oskolája,
Mint régen Plátónak Academiája:
S' különben táplálja lelkemet Múzsája,
Mint Tsászárnak egész Könyves Palotája...

* A cikk megírásának ideje (1999 februárja) és megjelenése közötti időeltolódás a magyarázata, hogy nem utalok a szintén ezzel a témával foglalkozó, de később írt, ám előbb napvilágot látott tanulmányra: H. KAKUCSKA Mária, *Orczy Lőrinc hagyatéka, ismeretlen versei és a tűz nem szelektáló pusztításáról*, MKSz, 2002, 74–80.

¹ *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei*, kiad. RÉVAI Miklós, Pozsonbann, 1789 (a továbbiakban: KNE. Ezt a rövidítést HORVÁTH János nyomán használom: *Orczy Lőrinc = Irodalom és felvilágosodás*, szerk. SZAUDER József, TARNAI Andor, Bp., 1974, 647–714).

² KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, I–XXI, kiad. VÁCZY János, Bp., 1890–1911, IV, 133. Kazinczy Cserey Farkasnak.

³ ARANY János, *Báró Orczy Lőrinc = ARANY János Összes művei*, XI, *Tanulmányok, cikkek*, Bp., 1968, 465–475.

Igaza van Arany Jánosnak. Révai Miklós inkább valamiféle tematikus rendet állít össze, mintsem időrendit vagy viszontválasz-félét.

Az *Együgyű életnek dítésére* (222–226) című vers is biztosan Barcsayé.⁴ Eltekintve a kiváló erdélyi helyismeretet kívánó leírástól – mellyel Orczy nem rendelkezett –, az Országos Levéltárban *A Kenyér mezei Pór* címet viselő kéziratos, névtelen vers teljes és szokatlanul jól olvasható példánya megtalálható. A kézírás azonban nem Orczyé, hanem Barcsayé és egy latin nyelvű Vergilius-idézet⁵ kezdődik. Biztosak lehetünk Barcsay szerzőségében, és abban is, hogy Révai Miklós osztotta be rosszul a verset (226–228), egészen más címet is adva neki; ezenkívül, szokásához híven, le hagyta a számára érdektelennek ítélt idézetet. Az Orczy-versek sajtó alá rendezőjeként nem idegen tőle ez, hiszen nemcsak Orczy helyesírását „javította”, új címeket is adva, hanem a kéziratok tanúsága szerint gyakran a versszakok sorrendjébe is erőteljesen belenyúlt. Vagyis a kötet szokásos kezelése, hogy a 63–148. lapon Barcsay, míg a 149–245. lapon Orczy episztolái⁶ olvashatóak, nem tartható fenn.

A 143–147. lapokon található *Egy sebes katonának sohajtása a’ meg törődött vitézeknek számokra épült pesti nagy házra* című költemény is Barcsayé lenne a hagyományos besorolás eredményeként. A levéltárban⁷ megtalálható a vers fogalmazványtoredékként, Orczy Lőrinc kézírásával. Lovastábornok lévén ő maga is látott épp elég sebesült katonát, akiknek sorsát több versében megénekelte,⁸ és akiknek rokkantsága, öregkori elesettsége megihlethette őt, sőt a hétéves háború idején írt levelei tanúsága szerint „atyjukként” viselte gondját a parancsnoksága alatt szolgálóknak.⁹ Hétéves háborúi katonatársaival hosszú évekig megőrizte kapcsolatát, némelyikükkel hivatali kapcsolatba is került, Abaúj vármegye főispánjaként vagy egészségügyi biztosként. Ha lehetősége volt rá, továbbra is figyelemmel kísérte alárendeltjei sorsát, olyannyira, hogy alkalmankénti pénzkiölcsonnokkal is kíségette a hozzáfordulókat.

A KNE 206–209. lapján olvasható *Tudományok’ nevelkedéséről, budai ferdőbent* Kristóf György és Szira Béla¹⁰ Barcsayénak, míg Arany János Orczyénak tartja. A MOL-

⁴ Pl. Horváth János Kristóf Györgyre utal, aki már Barcsay-versnek tartotta. Horváth János Barcsaynak tulajdonította – helyesen – az *Arkádia le íratása* és az *Együgyű életnek dítésére* és – helytelenül – a *Tudományok’ nevelkedéséről, budai ferdőbent* című költeményeket; HORVÁTH, i. m., 655.

⁵ Magyar Országos Levéltár, Az Orczy család levéltára, P szekció 523, Varia irregistrata, 10. csomó, Preces Laurentii Orczy. A vers a levéltárosok számozta 702r–702v lapokon található (a továbbiakban: Irregistrata és lapszám). A Vergilius-idézetet pontosan megadja Barcsay: Virg. Georg. I. 1.

⁶ Lásd HORVÁTH, i. m.; KRISTÓF György, *Barcsay és Orczy*, EPHK, 1914, 785–791; SZIRA Béla, *Barcsay Ábrahám költeményei*, Bp., é. n. (Magyar Irodalmi Ritkaságok, 25).

⁷ MOL, Irregistrata, 450r–450v lapokon a 11., 14–23. versszak. Az 1–10., a 12–13. és a 24–25. versszakok hiányoznak.

⁸ Pl.: *Egy ifjúnak, ki hadi életre adta magát* (KH 121–123), *Emberi nemzet’ gyalázatja* (KH 206–225). A költemények a *Költeményes holmi egy nagyságos elmétől* című kötetben (kiad. RÉVAI Miklós, Pozsonbann, 1787) találhatók. A KH rövidítést HORVÁTH János az I. jegyzetben idézett tanulmányából vettem át.

⁹ Ezek a levelek mindmáig kiadatlanok. Lásd e témáról H. KAKUCSKA Mária, *Orczy Lőrinc és leveleskönyve*, Bp., 2003, 19–20.

¹⁰ Lásd a 6. jegyzetben említett műveiket.

ban kézirat-töredék, fogalmazvány tanúsítja¹¹ igazát. Míg Kristóf és Szira érve, hogy a következő sorokat inkább a fiatalabb Barcsay mondhatná el magáról, nem helytállóak:

...Itt vagyok, hol hajdant zokogó Múzsával

Vén Kopasz Verselő Nemzetek sorsával játszott...

A kurta dolmánykát viselő ember sokszor felemlegeti verseiben öregségét, kopaszágát.¹² A képek, melyek Orczy Lőrincről ránk maradtak, egy kövérkés, derűt sugárzó, ám (mű)hajzattal (is) rendelkező urat ábrázolnak. Azaz a parókát (is) viselő Orczyról pl. Kazinczy a következőket írta: „Én ezen terminusra nem úgy menék már, mint jurátus, hanem mint aki magamat generális báró Orczy Lőrinc abaúji főispán által vicenszátúrussá akarám kineveztetni. Megjelenék nála Tarna-Örsön, korán reggel... Végre béeresztetém. Menté nélkül ült szobájában, s paróka nélkül, kopasz fölvel; a Szent István kommandatori pántlikája nyaka körül függé.”¹³

A szintén katona Barcsaynak – aki levélbarátságuk idején is katonáskodik még – bizony gyakran fel kellett készülnie a halálra, ezért nem tartható fenn érvként, hogy ezt a sort csakis Barcsay írhatta a nála jó húsz évvel idősebb barátának:

...Ne készülj hát, jó Társ, kérlek, a' halálra,

Látd, szép Század nyílik Nemzetünk hasznára...

Úgy tudjuk, Orczy Budán tanult filozófiát, és az egyetem 1777-es Budára helyezése bizony meghihelethette egy ilyen hangvételű vers írására. Szira Béla feltehetően Kristóf György gondolatmenetét követi, amikor az általa kiadott Barcsay-kötetben megjelenteti a verset. Az, hogy a költemény kézírásos töredékes változata némileg eltér a Révai-kiadásban megjelenttől, igazunk mellett érvel. A megjelent vers 18 versszakból áll, míg a fogalmazvány a 11.-kel kezdődik, hiányzik a 13., de van a 14.-nek rögtön egymás után leírt két variációja, majd folytatódik a 15., 16., 17., 18.-kal; míg az 1–10. versszakok hiányoznak. És mindez található egy olyan papír hátoldalán, ahol Orczy Lőrinc különféle számításokat is végzett.

A kísérlet, elkülöníteni szerzők szerint a költeményeket, lassanként megvalósulni látszik.

¹¹ MOL, Irregestrata, 478r–478v, 94r.

¹² *Pesti farsang* (KNE 203–205): „...Kérde, mit mivel itt a' te Kopasz Társod...” Vagy a *Bessenyei György Társaságában*, Bécs, 1777, szerk. VAJTHÓ László, Bp., é. n. (Magyar Irodalmi Ritkaságok, 53). Orczy írja Bessenyei Györgynek:

...Noha sok baj fúrja homlokomat,
...Mert mind Múzsák, Nimfák az ifjat szeretik,
Öreg, ősz poétát kacagva megvetik...

¹³ KAZINCZY Ferenc, *Az én életem*, összegyűjtötte, szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta SZILÁGYI Ferenc, Bp., 1987, 122.